

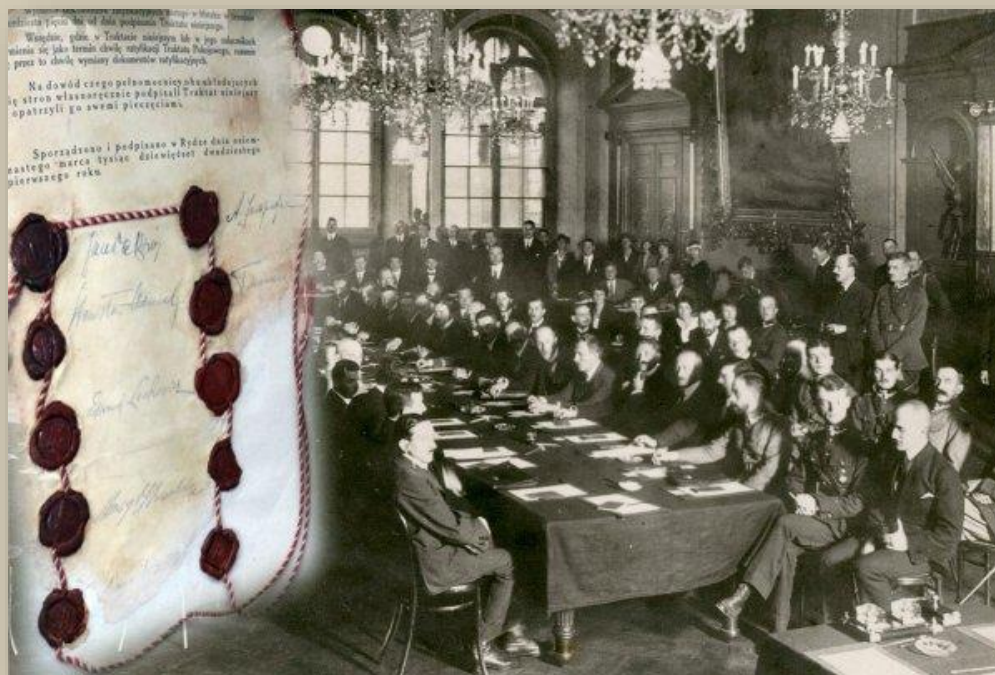
Delimitacja polsko-sowieckiej granicy przez Mieszaną Komisję Graniczną W 100 setną rocznicę Traktatu Ryskiego

18 marca 2021 r. przypada 100. rocznica podpisania traktatu pokojowego w Rydze, kończącego wojnę polsko-bolszewicką, na mocy którego zostały wyznaczone granice państwa polskiego na wschodzie

Zakończenie pierwszej wojny światowej wysunęło na porządek dzienny kwestię granic odrodzonej Polski. Ich kształtowanie się było procesem długotrwałym i obfitującym w dramatyczne wydarzenia. Wśród licznych sporów i konfliktów, miejsce szczególne zajmuje wojna polsko – rosyjska trwająca w latach 1919-1920. Jej skutkiem była obrona odrodzonego państwa i ustalenie wschodniej granicy Polski.

18 marca 1921 r. strony podpisały w Rydze w pałacu Czarnogłowych *Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą* czyli tzw. pokój definitywny. Traktat wypracowano na podstawie umowy o przedwstępnych warunkach pokoju z 12 października 1920 r. i prowadzonych pertraktacji między delegacją polską a sowiecką. Traktat pokojowy zlikwidował stan wojny i ustalił linię graniczną między Polską, Rosją, Białorusią i Ukrainą. Jej dokładną delimitację oraz wytyczenie w terenie i ustawienie znaków granicznych przeprowadzić miała specjalna mieszana komisja graniczna składająca się z dwóch delegacji: polskiej i rosyjsko – ukraińsko – białoruskiej.

Sejm II Rzeczypospolitej Polskiej ostatecznie ratyfikował Traktat Ryski 15 kwietnia 1921 r. Dzień wcześniej traktat został ratyfikowany przez Centralny Komitet Wykonawczy Rad Rosji Sowieckiej, a dwa dni później przez CKW Rad Ukrainy. Dokumenty ratyfikacyjne zostały wymienione 30 kwietnia 1921 r. w Mińsku. Tym samym traktat definitywnie nabrał mocy obowiązującej i obie strony skupiły się na wcieleniu go w życie. Po ratyfikacji krokiem następnym miało być nawiązanie pełnych stosunków dyplomatycznych *de iure*. Bez nich przystąpienie do realizacji jego postanowień byłoby poważnie utrudnione.

Zgodnie z preliminarzami pokojowymi i traktatem ryskim swą działalność niezwłocznie miała podjąć Mieszana Komisja Graniczna, której zadaniem było wytyczenie linii granicznej oraz ustawienie znaków granicznych. Jak sama nazwa wskazywała w skład Mieszanej Komisji Granicznej mieli wejść w równej liczbie przedstawiciele Polski z jednej strony oraz Rosji i Ukrainy z drugiej.

Posiedzenie Plenarne Mieszanej Komisji Granicznej.

Po lewej stronie Delegacja bolszewicka: trzeci siedzący: p. Hajka, sekretarz, czwarty p. Kościelny, członek Delegacji, piąty p. Pestkowski, Przewodniczący Delegacji, szósty p. Ziembow, członek Delegacji.

Delegacja polska została powołana uchwałą Rady Ministrów w dniu 19 kwietnia 1921 r. Jej przewodniczącym został Leon Wasilewski członkami płk Kazimierz Roznowski i płk Jan Hempel, a sekretarzem ppor. Moszczyński i Bronisław Kowarski. Płk J. Hempel został wyznaczony do kontaktów drogą służbową ze Sztabem Generalnym. W składzie delegacji był wybrany i powołany personel techniczny: topografowie, doradcy, geodeci, technicy i personel pomocniczy jak: kierowcy, woźnice i obsługa.

Delegacja [Polska Mieszanej Komisji Granicznej na Wschodzie

Obu stronom zależało na stosunkowo szybkim wytyczeniu granicy w terenie. Spodziewając się poważnych utrudnień już 2 maja 1921 r. w Warszawie miało miejsce ukonstytuowanie się mieszanej komisji granicznej. Na swym pierwszym wspólnym posiedzeniu, które miało charakter techniczno-organizacyjny powołano organ wykonawczy – Główną Komisję Graniczną oraz jej organy terenowe: podkomisje i oddziały miernicze. Ponadto na wniosek strony rosyjsko-ukraińskiej roboczo przyjęto projekt działalności, zakładający rozłożenie prac delimitacyjnych na trzy etapy. W pierwszym należało skompletować własne materiały robocze, głównie szkice terenowe, plany i mapy katastralne oraz podania od ludności w sprawie przyłączenia ich nieruchomości do któregoś z państw. W drugim na podstawie dokumentacji dostarczonej przez obie strony miało nastąpić możliwie dokładne sprecyzowanie i wykreślenie na mapach uzgodnionej linii rozgraniczenia. Trzeci etap przewidziany został na dokładną delimitację (zaszupienie) w terenie. Na siedzibę MKG wytypowano Mińsk i Równe na Wołyniu. W zależności od toku prac komisja mogła wybrać inne miejsce pobytu.

Dla wykonania swych prac Mieszana Komisja Graniczna podzieliła całą linię granicy na odcinki: połocko – wileński, mińsko – nieświeski, poleski, wołyński i odcinek Zbrucza.

Stosownie dla każdego odcinka utworzono cztery specjalne podkomisje: Połocko – Wilejska z siedzibą w Połocku, następnie w Wilejce, Mińsko – Nieświeska z siedzibą w Mińsku, Rakowie i Nieświeżu, Poleska w Olewsku, Łachwie i w Łunińcu oraz Wołyńska z siedzibą w Równem i Krzemieńcu. Dla odcinka Zbrucza nie utworzono specjalnej podkomisji wobec braku potrzeby przeprowadzania prac przedwstępnych, niezbędnych na innych odcinakach.

W pierwszym etapie prac MKG dokładnie zbadano teren i okazało się, że ustalona linia granicy w art. II traktatu ryskiego była niedokładna i budziła wiele uwag, które prowadzić mogły do sprzeczności interesów. Po pierwsze w protokole ryskim granica została opisana według rosyjskiej mapy 10 – wiorstówki. Mapa była przestarzała, niedokładna, częstokroć zupełnie błędna. Na mapie w mniejszej części ustalona linia granicy biegła wzdłuż rzek, traktów, w większej kierunku granicy został ustalony przez wymienienie miejscowości, które pozostawały bądź po polskiej, bądź po sowieckiej stronie. W miejscach, gdzie biegła wzdłuż rzek, jej wytyczenie w terenie nie powodowało trudności. Natomiast tam, gdzie biegła

między wymienionymi w traktacie miejscowościami mającymi należeć do jednej lub drugiej strony, doprowadziło to do powstaniem pasa spornego, który należało podzielić pomiędzy sąsiadujące ze sobą państwa zgodnie z zasadami ustalonymi w traktacie i protokole dodatkowym. Ponadto na mapie były niedokładnie podane miejscowości, nieściśle kierunek biegu rzek nieprawdziwe nazwy osad lub całkowity ich brak na mapie.

Największym utrudnieniem w pracach delimitacyjnych komisji był brak materiałów kartograficznych i geodezyjnych. Brak tej dokumentacji utrudniał prace pomiarowe, uniemożliwiał ustalenie linii granicznej w terenie i narażał skarb państwa na wysokie koszty. Przedstawiciele delegacji polskiej drogą dyplomatyczną za pośrednictwem ministerstwa spraw zagranicznych i ambasady polskiej w Moskwie podejmowali liczne starania u Rosjan, w sprawie reewakuacji dokumentacji geodezyjnej i kartograficznej dotyczącej terenów byłego zaboru rosyjskiego. Rząd Rosji Sowieckiej zajmował negatywne stanowisko do polskich próśb

i nie spieszył się z ich wydaniem. Cały swój stosunek do prac głównej komisji granicznej opierał na metodzie opóźnień i zwłoki w demarkacji linii granicznej w terenie.

Mimo występujących trudności udało się pokrótce pozyskać materiały geodezyjne dzięki zabiegom Komisji Biblioteczno-Archiwalnej i Komisji Reewakuacyjnej i Specjalnej. Wydano wówczas Polsce przez Korpus Topografów materiał geodezyjno – astronomiczny, katalogi triangulacyjne $\frac{3}{4}$ terytorium byłego zaboru rosyjskiego, a w tym punkty triangulacyjne dla Komisji Granicznej od Dźwiny do Oleska. Ponadto Rosja przekazała wydawnictwa z lat porewolucyjnych Korpusu Topografów i Wyższego Urzędu Geodezyjnego.

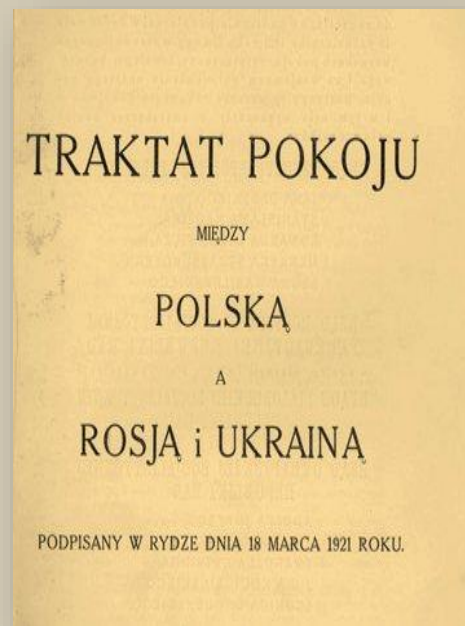
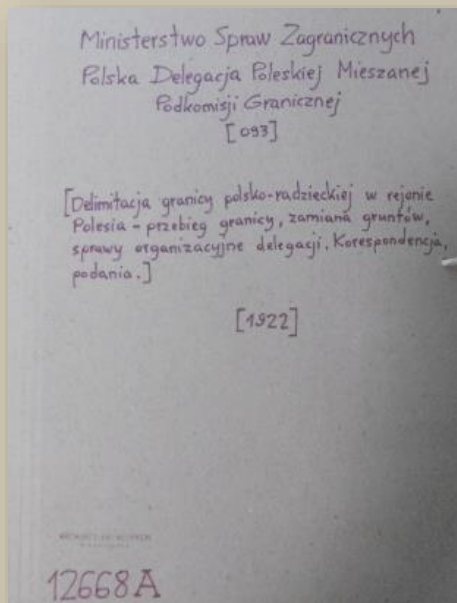
Po wykreśleniu map poszczególnych odcinków granicznych z oznaczeniem na nich posiadłości gruntowych, okazało się, że w wielu miejscach dotykała boleśnie interesy gospodarcze ludności nadgranicznej. Oddzielała grunty orne i łąki od zabudowań ludności dużej liczby wsi. Zabudowania wiejskie znalazły się po polskiej stronie linii granicznej, łąki zaś i grunty uprawne tych wsi po stronie rosyjskiej. Trzymanie się więc ściśle linii traktatowej

groziło ludności nadgranicznej zubożeniem i wywoływało w niej wzburzenie i niezadowolenie. Wobec tego pozostawała jedynie kwestia wymiany ekwiwalentów. Delegaci polscy dążyli do odzyskania i uratowania polskich osiedli w drodze wymiany ich za ekwiwalent to znaczy bądź za tereny nie zamieszkałe (łąki, lasy) bądź za osiedla nie polskie – wsie ukraińskie, wsie białoruskie, osiedla żydowskie lub majątki rosyjskie. Przedstawiciele polscy komisji głównej i podkomisji wyszukiwali wzdłuż całej granicy ekwiwalentów za wymianę przez Rosjan osiedli polskich. Najłatwiej można było ekwiwalent wyszukać na Polesiu.

Do wiosny 1922 r. sprawa politycznego ustalenia linii granicznej była zakończona. Przystąpiono do drugiej części delimitacji – czyli zasłupienia linii granicy. Postępowało ono zgodnie z wyjaśnianiem sporów politycznych. Na linii granicznej stanął podwójny rząd słupów i kopców polskich i sowieckich. Polskie słupy graniczne – dębowe 3,5 m wysokości miały tablice metalowe z herbem i napisem Rzeczpospolita Polska oraz numer porządkowy. Między słupami polskimi i sowieckimi była przestrzeń 5 metrów. Jednocześnie z usadowieniem słupów na linii granicznej trwały prace pomiarowe i aerofotogrametryczne oraz wykreślanie map i planów geodezyjnych na podstawie zdjęć lotniczych dla sporządzenia dokładnej mapy pasa granicznego.

Od 29 września 1922 r. obie delegacje MKG objechały wyznaczoną w terenie granicę państwową, przekazując poszczególne odcinki polskim i sowieckim władzom administracyjnym, wojskowym i granicznym. W dniu 23 listopada 1922 r. w Równem na Wołyniu został podpisany protokół przekazania całej granicy o długości 1412,2 km zasłupionej w 2281 słupów granicznych i 400 kopców. Ta data stała się punktem wyjścia do podjęcia uchwały przez Radę Ambasadorów 15 marca 1923 r. o uznaniu wschodniej granicy Polski.

dr hab. Halina ŁACH